

ECATERINA CEA MARE & POTEKIN

O POVESTE DE DRAGOSTE IMPERIALĂ

SIMON SEBAG MONTEFIORE

Traducere din engleză
de Veronica Tomescu

TREI

Cuprins

<i>Ilustrații</i>	9
<i>Mulțumiri</i>	13
<i>Nota autorului la ediția în limba engleză</i>	17
Prolog: Moarte în stepă	19
Partea întâi: Potemkin și Ecaterina. 1739–1762	
1. Băiatul din provincie	33
2. Ofițerul de gardă și Marea Ducesă: lovitura de palat a Ecaterinei	55
3. Prima întâlnire: iubitul nesăbuit al împărătesei	74
Partea a doua: Mai aproape. 1762–1774	
4. Ciclopul	95
5. Erou de război	108
6. Cel mai fericit om din lume	129
Partea a treia: Împreună. 1774–1776	
7. Iubire	145
8. Putere	160
9. Căsătoria: Madame Potemkin	177
10. Durere și înțelegere	195
Partea a patra: Parteneriatul pasional. 1776–1777	
11. Favoriții ei	211
12. Nepoatele lui	234
13. Ducese, diplomați și șarlatani	246
Partea a cincea: Colosul. 1777–1783	
14. Bizanțul	269
15. Sfântul împărat roman	279
16. Trei căsătorii și o coroană	295
17. Paradisul lui Potemkin: Crimeea	305

Partea a șasea: Co-țarul. 1784–1786

18. Împăratul sudului	327
19. Arapi britanici și războinici ceceni	353
20. Anglomania: frații Bentham în Rusia și împăratul grădinilor	365
21. Arapul Alb	386
22. O zi din viața lui Grigori Aleksandrovici	406

Partea a șaptea: Apogeul. 1787–1790

23. Teatrul Magic	433
24. Cleopatra	448
25. Amazoanele	464
26. Cazaci evrei și amirali americani: războiul lui Potemkin	478
27. La luptă: asaltul Oceakovului	497
28. Reușitele mele îți aparțin	512
29. Deliciu și cruzime: Sardanapal	528
30. O mare de sânge: Ismail	549

Partea a opta: Ultimul dans. 1791

31. Frumoasa fanariotă	561
32. Carnaval și criză	570
33. Ultimul drum	585

Epilog: Viața de după moarte

<i>Personajele</i>	613
<i>Note</i>	617
<i>Bibliografie selectivă</i>	711
<i>Hărți</i>	742
<i>Arbori genealogici</i>	744
<i>Index</i>	749

Ilustrații

Prințul Grigori Potemkin, de Johann Baptist von Lampi (1751–1830),
Ermitaj, Sankt-Petersburg, foto de N.Y. Bolotina

Ecaterina cea Mare în 1762, de Vigilius Ericksen (1722–1782), Musée des
Beaux-Arts, Chartres, Franța, Lauros-Giraudon și Biblioteca de Arte
Bridgeman

Contesa Aleksandra Branițkaia, de R. Brompton, Muzeul Palatului din
Alupka, Ucraina, fotografie realizată de autor

Portretul lui Pavel I, 1796–1797, de Stepan Semionovici Șukin (1762–1828),
Ermitaj, Sankt-Petersburg, Rusia/ Biblioteca de Arte Bridgeman

Palatele lui Potemkin*

Portretul Ecaterinei a II-a cea Mare în costum de călătorie, 1787 (ulei pe
pânză), de Mihail Șibanov (et. 1783–1789), Muzeul de Stat al Rusiei,
Sankt-Petersburg, Rusia/ Biblioteca de Arte Bridgeman

Portretul feldmareșalului Potemkin, 1787, de Alexander Roslin, Colecția West
Wycombe aparținând lui Sir Edward Dashwood, prin amabilitatea sa;
foto Sir Edward Dashwood

Semnătura lui Potemkin

Ecaterina cea Mare, 1793, de Johann Baptist von Lampi (1751–1830),
Ermitaj, Sankt-Petersburg, Rusia/ Biblioteca de Arte Bridgeman

Portretul prințului Potemkin-Tavriceski, atribuit lui Johann Baptist von Lampi
(1751–1830), Muzeul Suvorov, Sankt-Petersburg

Cenotaf ce marchează moartea lui Potemkin, fotografie realizată de autor

Placă memorială ce marchează moartea lui Potemkin, fotografie realizată de
autor

Chepeng în Biserica Sf. Ecaterina din Herson, Ucraina, ce duce către
mormântul lui Potemkin, fotografie realizată de autor

Sicriul lui Potemkin, Biserica Sf. Ecaterina din Herson, Ucraina, fotografie
realizată de autor

* Palatele lui Potemkin: Taurida, fotografie realizată de autor; Anicikov, colecția autorului; Ostrovski, colecția autorului; Bablovo, fotografie realizată de autor; Ekaterinoslav, fotografie realizată de autor; Nicolaev, Muzeul Național de Istorie Nicolaev, fotografie realizată de autor; Herson, Muzeul Național de Istorie Herson, fotografie realizată de autor. (N.a.)

- Biserica în ruine din satul natal al lui Potemkin, Cijovo, Rusia, fotografie din colecția autorului
- Potemkin în uniformă Chevalier-Garde*, colecția V.S. Lopatin
- Mama lui Potemkin, Daria Potemkina, Portraits Russes* de Marele Duce Nikolai Mihailovici, prin amabilitatea Bibliotecii Britanice
- Împărăteasa Elisabeta, fiica lui Petru cel Mare*, gravură de E. Cemesov, colecția de picturi Weidenfeld & Nicolson
- Marea Ducesă Ecaterina cu soțul ei, Petru, și fiul lor, Pavel*, colecția de picturi Weidenfeld & Nicolson
- Feldmareșalul Piotr Rumianțev în Bătălia de la Kagul, 1770*, colecția de picturi Weidenfeld & Nicolson
- Grigori Orlov, Portraits Russes* de Marele Duce Nikolai Mihailovici, prin amabilitatea Bibliotecii Britanice
- Alexei Orlov, Portraits Russes* de Marele Duce Nikolai Mihailovici, prin amabilitatea Bibliotecii Britanice
- Ecaterina și Potemkin în budoar*, colecția autorului
- Aleksandr Lanskoi*, de D.G. Levitski, *Portraits Russes* de Marele Duce Nikolai Mihailovici, prin amabilitatea Bibliotecii Britanice
- Contele Aleksandr Dmitriev-Mamonov*, de Mihail Șibanov, *Portraits Russes* de Marele Duce Nikolai Mihailovici, prin amabilitatea Bibliotecii Britanice
- Prințesa Varvara Golițina, Portraits Russes* de Marele Duce Nikolai Mihailovici, prin amabilitatea Bibliotecii Britanice
- Elizabeth Chudleigh, ducesă de Kingston*, fotografie din colecția autorului
- Contesa Ecaterina Skavronskaia cu fiica ei, Angelica Kauffman, Portraits Russes* de Marele Duce Nikolai Mihailovici, prin amabilitatea Bibliotecii Britanice
- Prințesa Tatiana Iusupova*, de E. Vigée Lebrun, *Portraits Russes* de Marele Duce Nikolai Mihailovici, prin amabilitatea Bibliotecii Britanice
- Portretul Ecaterinei Samoilova*, de Johann Baptist von Lampi (1751–1830), *Portraits Russes* de Marele Duce Nikolai Mihailovici, prin amabilitatea Bibliotecii Britanice
- Întâlnirea dintre Iosif al II-lea și Ecaterina, 1787*, colecția de picturi Weidenfeld & Nicolson
- Carol-Iosif, prinț de Ligne*, fotografie din colecția autorului
- Ecaterina plimbându-se prin parc la Tarskoe Selo*, de V.L. Borovikovski, colecția de picturi Weidenfeld & Nicolson
- Asaltul asupra fortăreței turcești de la Oeakov în 1788*, Muzeul de Istorie Odessa, foto de Serghei Bereninici, fotografie din colecția autorului

PROLOG

Moarte în stepă

„Prințul prinților“

Jeremy Bentham despre Prințul Potemkin

Al cui pat — pământul; al cui acoperiș — albastrul cerului

Ale cui încăperi — sălbăticia dimprejur?

Nu ești tu odrasla faimei și plăcerii

O, splendide prinț al Crimeei?

Nu ai fost de pe culmile onorurilor

Doborât într-o clipă în stepele pustii?

Gavrila Derjavin, *Cascada*

Pe 5 octombrie 1791, cu puțin înainte de prânz, procesiunea de trăsuri care înainta domol prin inima stepei basarabene, însoțită de lachei în livrea și de un escadron de cazaci în uniforma Armatei de la Marea Neagră, a oprit în mijlocul drumeagului de coastă pustiu și plin de noroaie. Era un ciudat loc de popas pentru alaiul unui personaj de vază: nu se zărea niciun han în depărtare, nici măcar vreo cocioabă țărănească. Cea dintâi a oprit trăsura cea mare, trasă de opt cai. Celelalte, vreo patru cu totul, au încetinit și s-au oprit pe iarbă alături de prima, iar lacheii și escorta au dat fuga să vadă ce se petrece. Pasagerii au deschis portierele trăsurilor. Când au auzit deznădejdea din vocea stăpânului, s-au grăbit către trăsura acestuia.

„Destul!“ a spus prințul Potemkin. „Destul! Nu are rost să mergem mai departe.“ În trăsură se găseau trei doctori, îngrijorați, și o contesă, zveltă, cu pomeți înalți și păr roșcat, adunați cu toții în jurul prințului. Acesta asuda și gemea. Doctorii i-au chemat pe cazaci să mute pacientul mătăhălos. „Scoa-teți-mă din trăsură...“, a poruncit Potemkin. Au sărit toți să îi îndeplinească ordinul căci, de multă vreme, de poruncile lui asculta întreaga Rusie. Cazacii

și generalii s-au strâns în fața portierei deschise și, încet, cu grijă, l-au scos pe uriașul bolnav.

Contesa l-a însoțit, ținându-l de mână, tamponându-i fruntea fierbinte, cu lacrimile șiroindu-i pe chipul cu nas mic și cărn și gura cărnoasă. Câțiva țărani moldoveni, care îngrijeau de vite pe stepa din apropiere, s-au apropiat agale să vadă ce se petrece. Mai întâi, însoțitorii i-au scos picioarele desculțe, apoi a apărut halatul desfăcut — o imagine deloc neobișnuită. Era notoriu că Potemkin întâmpina împărătese și ambasadori desculți și cu halatul desfăcut. Dar acum era altceva. Încă se mai puteau recunoaște frumusețea slavonă leonină, părul bogat, considerat odinioară cel mai frumos din imperiu, și profilul grecesc, senzual, pentru care își câștigase în tinerețe porecla „Alcibiade”¹. Însă părul îi era acum cărunt și lipit de fruntea fierbinte. Încă avea o statură gigantică și era lat în umeri. Totul era exagerat la el, colosal și original, dar o viață în care își satisfăcuse fără moderație toate poftele și ambiția necurmată îi buhăise trupul și îi îmbătrânise chipul. Ca un ciclop, nu avea decât un singur ochi; celălalt era orb, conferindu-i o înfățișare de pirat. Avea pieptul lat și păros. Mereu o forță a naturii, acum parcă era o fiară magnifică redusă la un morman de carne ce tremură și zvâcnește.

Personajul apărut în această stepă sălbatică era Alteța Sa Serenisimă, prinț al Sfântului Imperiu Roman, Grigori Aleksandrovici Potemkin, probabil soțul împărătesei Rusiei, Ecaterina cea Mare, și cu siguranță dragostea vieții ei, cel mai bun prieten, cel care o ajutase să conducă imperiul și care participase la visurile ei. Era prinț de Taurida, feldmareșal, comandant suprem al Armatei Ruse, Mare Hatman al armatelor de cazaci de la Marea Neagră și Ekaterinoslav, Mare Amiral al flotei Mării Negre și Mării Caspice, președintele Colegiului de Război, vicerege de miazăzi și posibil următorul rege al Poloniei sau al altui principat întemeiat de el.

Prințul — sau Serenisimul, cum era cunoscut în Imperiul Rus — domnise alături de Ecaterina a II-a aproape două decenii. Se cunoșteau de treizeci de ani și trăiau împreună de aproape douăzeci. Dincolo de asta, prințul sfida — și încă mai sfidează — orice categorisire. Ecaterina îl remarcase ca pe un tânăr cu duh și îl chemase să îi fie amant într-un moment de criză. Când idila lor luase sfârșit, el rămăsese prietenul, partenerul, ministrul său și țar alături de ea. Ecaterina se temuse mereu de el, îl respectase și îl iubise — dar avuseseră o relație furtunoasă. Îi zicea „Colosul” ei, „tigrul”, „idolul”, „eroul” ei, „cel mai mare excentric”². El fusese „geniu”³ care îi mărise imperiul, care crease Flota Mării Negre, care cucerise Crimeea, care câștigase al doilea război împotriva turcilor și fondase orașe celebre ca Sevastopol și

Odessa. Rusia nu mai avusese de la Petru cel Mare un om de stat cu statură imperială care să realizeze atât de multe.

Serenisimul își concepușe propriile politici — uneori inspirate, alteori himerice — și își clădise propria lume. Deși puterea sa depindea de parteneriatul cu Ecaterina, gândea și se comporta ca un suveran european. Potemkin uluise cabinetele și curțile cu realizările sale titanice, cu erudiția sa și gusturile desăvârșite, scandalizându-le în același timp cu aroganța, desfrăul, indolența și extravaganța sa. Deși îl urau pentru puterea și instabilitatea lui, până și dușmanii îi laudau inteligența și creativitatea.

Acum, acest prinț desculț pornea împleticindu-se pe iarbă, sprijinit de cazacii săi. Era un loc îndepărtat și pitoresc, care nici măcar nu se afla pe drumul principal dintre Iași, aflat în România de astăzi, și Chișinău, capitala actuală a Republicii Moldova. La vremea respectivă, era un teritoriu ce aparținuse sultanului otoman, cucerit de Potemkin. Până și astăzi este greu de găsit, deși nu s-a schimbat mult în 200 de ani⁴. Locul unde l-au așezat pe Potemkin era un mic platou lângă o potecă abruptă pietruită, de unde se deschidea priveliștea în toate părțile. Spre dreapta se vedea o vale înverzită, care se pierdea într-o succesiune de dealuri acoperite cu iarba înaltă specifică stepelor, aproape dispărută astăzi. Către stânga, se pierdeau în ceață dealuri împădurite. În față, anturajul lui Potemkin vedea pesemne cum coboară și urcă o potecă, pe un deal mai înalt, acoperit de copaci întunecați și tufișuri dese, ca să dispară mai apoi în vale. Potemkin, căruia îi plăcea să conducă trăsură noaptea prin ploaie⁵, ceruse să se oprească în cel mai sălbatic și mai frumos peisaj.⁶

Anturajul trebuie să fi fost pe măsură. Amestecul de exotic și civilizație care îi caracteriza pe tovarășii lui Potemkin din ziua aceea reflecta contradicțiile din el: „Prințul Potemkin este emblema imensului Imperiu Rus“, scria prințul de Ligne, care îl cunoștea bine, „el însuși este compus din pustietăți și mine de aur.“⁷ Curtea sa — căci era practic un personaj regal aproape, deși Ecaterina o numea în batjocură *basse-cour*, jumătate curte regală, jumătate curte de pășări⁸ — se adunase în stepă.

Mulți dintre însoțitori plângeau deja. Contesa, singura femeie prezentă, purta o rochie în stil rusesc, largă, cu mâneci lungi, precum cele preferate de prietena ei împărăteasa, dar ciorapii și pantofii erau după ultima modă franțuzească, comandați la Paris de către însuși Serenisimul. Bijuteriile ei de călătorie erau diamante neprețuite din colecția neasemuită a lui Potemkin. Apoi mai erau generalii și conții în uniformă, cu eșarfe și medalii și pălării tricorn, ținută care nu era cu nimic deosebită de cea a cavaleriei londoneze

sau a altei curți din acel secol al XVIII-lea, precum și o mână de hatmani cazaci, prinți orientali, boieri moldoveni, pași turci renegați, servitori, funcționari, soldați de rând... și episcopi, rabini, fachiri și dascăli mahomedani, a căror tovarășie îl încânta pe Potemkin. Nimic nu-l relaxa mai mult decât o discuție despre teologia bizantină, despre obiceiurile vreunui trib oriental de genul bașchirilor, despre arhitectura palladiană, pictura olandeză, muzica italiană, grădinile englezești...

Episcopii purtau veșmintele lungi ale Bisericii Ortodoxe, rabinii se recunoșteau după buclele încâlcite ale iudaicilor, renegații otomani după turbanele, șalvarii și papucii Sublimei Porți. Moldovenii, supuși ortodocși ai sultanului otoman, purtau caftane încărcate de nestemate și căciuli înalte împlănite, incrustate cu rubine, iar soldații ruși de rând uniforma „Potemkin“, confortabilă, gândită de prințul însuși: coif, tunică, cizme moi și pantaloni din piele de capră. Apoi cazacii, majoritatea zaporojeni, cu mustași fioroase și rași aproape complet în cap, doar cu un smoc ce se continua cu o coadă de cal, ca personajele din *Ultimul mohican*, înarmați cu pumnale scurte și curbate, pistoale gravate și lănci foarte lungi. Priveau triști, căci Potemkin îi iubea pe cazaci.

Femeia era nepoata vicleană și arogantă a lui Potemkin, contesa Aleksandra Branițkaia, în vârstă de treizeci și șapte de ani, și ea o forță politică formidabilă. Aventurile amoroase ale lui Potemkin cu împărăteasa și cu un lung șir de aristocrate și de curtezane îi șocaseră până și pe curtenii francezi care își mai aminteau de Versailles-ul lui Ludovic al XV-lea. Oare chiar fuseseră toate cele cinci nepoate ale sale, de o frumusețe legendară, amantele lui? O iubise oare cel mai mult pe contesa Branițkaia?

Contesa le-a poruncit să așeze un covor persan scump pe iarbă. Apoi i-a lăsat să îl coboare cu grijă pe prințul Potemkin. „Vreau să mor în câmp“, le-a spus el, în timp ce îl așezau. Își petrecuse ultimii cincisprezece ani călătorind, cu o viteză care sfida vastitatea Rusiei și condițiile de călătorie ale secolului al XVIII-lea: „graba sa lasă în urmă scânteii“, scria poetul Gavrilă Derjavin în oda sa dedicată lui Potemkin, *Cascada*. Deci, așa cum se cuvine unui om aflat în perpetuă mișcare, care abia apucase să locuiască în nenumăratele sale palate, Serenisimul a mai spus că nu voia să moară într-o trăsură.⁹ Voia să doarmă în stepă.

În acea dimineață, Potemkin i-a rugat pe iubiții săi cazaci să îi improvizeze un cort din lăncile lor acoperite cu pături și blănuri. Era o idee tipic potemkiniană, de parcă puritatea unei mici tabere căzăcești l-ar fi putut vindeca de toate suferințele.

Doctorii, un francez și doi ruși, s-au strâns îngrijorați în jurul prințului culcat și al contesei ce îl îngrijea cu devotament, dar nu prea mai aveau ce face. Ecaterina și Potemkin considerau că doctorii erau mai buni la jocul de cărți decât să stea la căpătâiul bolnavului și să-l vindece. Împărăteasa glumea că doctorul ei scoțian își ucidea majoritatea pacienților cu panaceul său obișnuit — un asalt extenuant de clisme și sângerări. Doctorii se temeau că vor fi învinovați de pieirea prințului, deoarece la Curtea rusească se șoptea frecvent despre otrăviri. Însă excentricul Potemkin fusese un pacient complet necooperant, care deschidea ferestrele, își turna în cap *eau-de-Cologne*, înfuleca hulpav pastramă de găscă adusă de la Hamburg, după care bea litri întregi de vin — iar acum pornise în chinuitoarea sa călătorie prin stepă.

Prințul era înveșmântat într-un halat luxos de mătase, cu blăniță pe margini, pe care i-l trimisese cu câteva zile în urmă împărăteasa tocmai din îndepărtatul Sankt-Petersburg, de la aproape două mii de verste distanță. Buzunarele interioare erau doldora de scrisorile confidențiale ale împărătesei, prin care se consulta cu partenerul ei, bârfea cu amicul ei și hotăra politicile imperiului. Ecaterina a distrus majoritatea scrisorilor lui, dar îi suntem recunoscători lui Potemkin pentru romantismul de a fi păstrat majoritatea scrisorilor ei în acel buzunar sentimental din dreptul inimii.

Douăzeci de ani de corespondență dezvăluie un parteneriat uluitor de reușit dintre doi egali, oameni de stat și amănți, uimitor prin modernitatea sa, emoționant prin intimitatea deloc deosebită de cea dintre oamenii obișnuiți, dar și impresionant prin abilitatea lor de a conduce țara. Relația lor de dragoste și alianța lor politică nu au egal în istorie, nu se apropie de ea nici cea dintre Antoniu și Cleopatra, dintre Ludovic al XVI-lea și Maria Antoineta sau dintre Napoleon și Joséphine, căci a fost remarcabilă nu doar pentru romantismul ei, ci și pentru realizările celor doi, și emoționantă nu doar pentru omenescul ei, ci și prin forța pe care a avut-o. Ca tot ce e legat de Potemkin, și viața sa alături de Ecaterina este plină de mister: au fost oare căsătoriți în secret? Au avut un copil împreună? Au condus Rusia amândoi? Este adevărat că au căzut de acord să rămână parteneri, bucurându-se în același timp de o mulțime de relații amoroase? A fost Potemkin codoșul Ecaterinei, procurându-i o serie de tineri favoriți, iar ea l-a ajutat oare să-și seducă nepoatele și să transforme Palatul Imperial în haremul lui de familie?

În timp ce boala i se agrava, îl ajungeau din urmă biletele afectuoase ale Ecaterinei, ca ale unei soții — însoțite de halate și haine de blană pe care ea i le trimitea —, bilete în care îl certa că mănâncă prea mult sau nu își ia

doctoriile, îl implora să se odihnească, pentru ca astfel să se refacă, și se ruga la Dumnezeu să nu-i ia iubitul. El le citea plângând.

Exact în acest moment, trimișii împărătesei traversau Rusia la galop din două direcții opuse, schimbând caii istoviți la stațiile de poștă imperiale. Veneau de la Sankt-Petersburg, cu ultima scrisoare a Ecaterinei pentru prinț, iar de aici, din Moldova, duceau către ea ultima lui epistolă. De multă vreme se întâmpla așa — iar ei de-abia așteptau să primească vești unul de la celălalt. Dar acum scrisorile erau mai triste.

„Dragul meu prieten, prințe Grigori Aleksandrovici“, scria ea pe 3 octombrie, „am primit astăzi, acum câteva ore, scrisorile tale trimise pe 25 și 27 și mărturisesc că sunt din cale-afară de tulburată citindu-le... Mă rog lui Dumnezeu să te vindece cât de curând.“ Nu era foarte îngrijorată când scria aceste rânduri, deoarece dura cam zece zile pentru ca scrisorile să ajungă în capitală din sud, deși puteau ajunge și în șapte dacă mesagerul gonia mâncând pământul.¹⁰ Cu zece zile mai înainte, Potemkin părea refăcut — iată deci de ce era Ecaterina atât de calmă. Dar cu câteva zile mai devreme, pe 30 septembrie, înainte de aparenta lui însănătoșire, scrisorile ei fuseseră aproape disperate. „Îngrijorarea-mi cu privire la boala ta nu cunoaște limite“, scrisese ea. „Pentru numele lui Dumnezeu, dacă trebuie, ia tot ce cred doctorii că ți-ar aduce alinare. Mă rog în genunchi la Dumnezeu să îți redea tăria și sănătatea cât de curând. Cu bine, prietene... Îți trimit o haină de blană...“¹¹ Degeaba însă, deși haina o trimisese deja, niciuna dintre scrisori nu a mai ajuns la el la timp.

Undeva pe drumul lung de două mii de verste care îi despărțea, trimișii împărătesei trebuie să se fi intersectat. Ecaterina nu ar mai fi fost la fel de optimistă dacă ar fi citit scrisoarea lui Potemkin scrisă pe 4 octombrie, înainte de plecarea lui. „*Matușca* [măicuță], Doamnă preamilostivă“, îi dictase el secretarului său, „nu mai am tăria să îndur chinurile. Singura scăpare este să plec din oraș, așa că am poruncit să fiu dus la Nicolaev. Nu știu ce mă așteaptă. Al tău supus preacredincios și plin de recunoștință.“ Este scrisă de mâna secretarului, dar, emoționant, la sfârșitul scrisorii, jos de tot, Potemkin a adăugat aproape indescifrabil, cu o mână slăbită, nesigură și ezitantă: „Singura mea scăpare este să plec.“¹² Nu semnase.

Ultimele scrisori pe care le primise de la Ecaterina sosiseră cu o zi în urmă în tolba celui mai rapid mesager al lui Potemkin, brigadierul Bauer, devotatul locotenent pe care îl trimitea adesea în goana calului la Paris să îi aducă ciorapi de mătase, la Astrahan după supă de sturion, la Sankt-Petersburg după stridii, la Moscova să îi aducă o dansatoare sau vreun jucător de

șah, la Milano după o partitură de muzică, un violonist virtuos sau o provizie de parfumuri. Atât de des și atât de departe călătorise Bauer la porunca lui Potemkin, încât ceruse în glumă să i se scrie pe mormânt: *Cy git Bauer sous ce rocher, Fouette, cocher!*^{13*}

Oficialii și curtenii adunați în jurul lui, în stepă, reflectau probabil la implicațiile acestei scene pentru Europa, pentru împărăteasă, pentru războiul încă neîncheiat cu turcii, pentru posibilitățile de a acționa împotriva Franței revoluționare și Poloniei sfidătoare. Armatele și flotele lui Potemkin cuceriseră imense teritorii otomane din jurul Mării Negre și din România de astăzi: acum, Marele Vizir al sultanului spera să negocieze pacea cu el. Curțile europene — de la tânărul William Pitt, prim-lord al Trezoreriei din Londra, mereu amețit de vinul de porto, și care nu reușise să oprească războiul lui Potemkin, și până la bătrânul și ipohondrul cancelar vienez, prințul Wenzel von Kaunitz — urmăreau cu atenție evoluția bolii lui Potemkin.

Planurile sale puteau schimba harta continentului. Potemkin jongla cu coroanele ca un clown de la circ. Oare se va încorona rege acest vizionar nestatornic? Sau era mai puternic în poziția sa actuală — consort al împărătesei tuturor rușilor? Dacă se încorona, avea să fie rege al Daciei, în România de astăzi, sau rege al Poloniei, unde era deja magnat feudal prin imensele sale moșii? Avea să salveze Polonia sau să o împartă? Pe când zăcea neputincios în stepă, potențații polonezi se adunau în taină să-i aștepte ordinele misterioase.

Aceste întrebări aveau să găsească răspuns la capătul goanei deznădăjduite din Iașiul bântuit de molimă către noul oraș Nicolaev, pe țărmul Mării Negre, unde bolnavul dorea să fie dus. Nicolaev era ultimul său oraș. Înființase multe, ca eroul ale cărui realizări și le luase ca model, Petru cel Mare. Potemkin proiectase fiecare oraș în parte, tratându-le pe toate cu iubirea cuvenită unei amante sau unei opere de artă neprețuite. Nicolaev (acum în Ucraina) era o bază navală și militară, pe malurile reci ale Bugului, unde prințul își construise un palat în stil moldovenesc-turcesc, răcorit neconținut de briză care, spera el, avea să-i scadă febra.¹⁴ Era o călătorie lungă pentru un muribund.

Convoiul plecase cu o zi înainte. Petrecuseră cu toții noaptea într-un sat aflat *en route* și porniseră iar la drum la ora opt dimineața. După cinci verste, Potemkin se simțea atât de rău, încât l-au transferat în trăsură cea

* „Aici zace Bauer sub această piatră, mână mai departe, vizitiu!” (N.a.)

mare. Încă mai putea să stea în capul oaselor.¹⁵ După încă cinci verste, se oprișeră în acest loc.¹⁶

Capul i se odihnea în poala contesei: cel puțin ea era acolo, una dintre cele mai bune două prietene ale sale. Nepoata lui favorită; cealaltă era, firește, însăși împărăteasa, care se frământa la mii de mile depărtare, în așteptarea veștilor. În stepă, Potemkin tremura, asuda și gemea, agonizând în convulsii. „Ard“, spunea el. „Am luat foc!“

Contesa Branițkaia, căreia Ecaterina și Potemkin îi spuneau Sașenka, îi cerea să se liniștească, dar „el i-a răspuns că i se întuneca lumina ochilor, că nu mai vedea nimic, ci că doar le auzea vocile“. Orbirea era un simptom al tensiunii scăzute, ce se întâlnește adesea la muribunzi. Doborât de malarie, probabil și de insuficiență hepato-celulară și pneumonie, după mulți ani de efort susținut, călătorii după călătorii, tensiune nervoasă și hedonism neînfrânat, metabolismul său puternic ajunsese în sfârșit să se prăbușească. Prințul îi întreba pe doctori: „Acum cu ce mă mai puteți vindeca?“ Doctorul Sanovski i-a răspuns că „trebuia să își pună credința în Dumnezeu“. I-a întins o icoană de călătorie lui Potemkin, care îmbrățișa atât scepticismul ironic al Iluminismului francez, cât și pioșenia superstițioasă a țărănimii rusești. Potemkin a mai avut puterea să o ia. Și să o sărute.

Un cazac bătrân din apropiere a văzut că prințul era pe moarte și și-a rostit gândul cu voce tare, cu acceptarea morții pe care o regăsim în rândul celor ce trăiesc aproape de natură. Potemkin a scăpat icoana. Branițkaia l-a luat de mână. Apoi l-a îmbrățișat.¹⁷ În acest moment suprem, mintea lui a zburat evident la mult-iubită sa Ecaterina și buzele lui au murmurat: „Iartă-mă, milostivă Măicuță Suverană.“¹⁸ Apoi, Potemkin a murit.¹⁹ Avea cincizeci și doi de ani.

Cei aflați de față au înmărmurit în jurul trupului neînsuflețit, în tăcerea ce însoțește mereu moartea unui mare om. Contesa Sașenka i-a pus ușor capul pe o pernă, apoi și-a acoperit chipul cu mâinile și a căzut într-un leșin de moarte. Unii plângeau în hohote; alții îngenucheaseră să se roage, înălțându-și mâinile către cer; unii se îmbrățișau și se consolau reciproc; doctorii rămăseseră cu ochii holbați la pacientul pe care nu reușiseră să îl salveze; alții se uitau pur și simplu la chipul cu un singur ochi deschis. De-a dreapta și de-a stânga, boierii și negustorii moldoveni stăteau și se uitau, iar un cazac încerca să înfrâneze un cal nărvaș, care poate simțea „cum se cutremură globul pământesc la moartea aceasta neașteptată, înainte de vreme!“²⁰ Soldații și cazacii, veterani ai războaielor lui Potemkin, hohoteau până la ultimul. Nici măcar nu avuseseră vreme să sfârșească de înălțat cortul stăpânului lor.

Așa a murit unul dintre cei mai celebri oameni de stat europeni. Contemporanii săi, deși îi știau labilitățile și excentricitățile, îl prețuiau mult. Toți străinii care vizitaseră Rusia doriseră să cunoască această forță a naturii. Întotdeauna fusese în centrul atenției, prin forța personalității sale: „Când era absent, numai despre el se vorbea; când era de față, toți ochii erau ațintiți asupra lui.”²¹ Nimeni nu era dezamăgit când ajungea în sfârșit să îl cunoască. Jeremy Bentham, filosoful englez care îi fusese oaspete, îl numise „prințul prinților”.²²

Prințul de Ligne, care îi cunoștea pe toți titanii de la vremea respectivă, de la Frederic cel Mare la Napoleon, l-a descris cel mai bine pe Potemkin, ca fiind „cel mai extraordinar om pe care l-am cunoscut vreodată... plictisit în toiul plăcerii; nefericit din pricina norocului ce îl copleșește; cu lehamite de toate, ușor scârbit, morocănos, nestatornic, filosof profund, ministru abil, politician sublim sau copil de zece ani... Care este secretul farmecului său? Geniu, geniu și iară geniu; dibăcie naturală, o memorie excelentă, un suflet nobil; malițiozitate fără intenția de a face rău, artificii fără viclenie... arta de a cuceri toate inimile în clipele lui bune, multă generozitate... un gust rafinat — și o cunoaștere profundă a oamenilor.”²³ Contele de Ségur, care îi cunoștea pe Napoleon și pe George Washington, a spus că „dintre toate personalitățile, cea care m-a izbit cel mai tare și pe care am simțit că este cel mai important să o cunosc bine a fost faimosul prinț Potemkin. Era un individ cât se poate de original datorită unui amestec greu de imaginat de măreție și meschinărie, de indolență și hărnicie, de ambiție și nepăsare. Un astfel de om s-ar fi remarcat oriunde prin originalitatea sa.” Lewis Littlepage, un vizitator american, a scris că „uluitorul” Serenisim era mai puternic în Rusia decât fuseseră vreodată în regatele lor cardinalul Wolsey, contele-duce de Olivares și cardinalul Richelieu.”²⁴

Aleksandr Pușkin, care s-a născut la opt ani după moartea lui Potemkin în stepa basarabeană, a fost fascinat de acesta; le-a pus nenumărate întrebări nepoatelor sale ajunse la o vârstă venerabilă și și-a notat istorisirile lor; prințul, spunea el adesea, „a fost atins de mâna istoriei”. Prin extravaganța lor și felul în care ambii reflectau chintesența Rusiei, cei doi se completeau unul pe altul.²⁵ După douăzeci de ani, lordul Byron încă mai scria despre omul pe care îl numea „copilul răsfățat al nopții”.²⁶

Tradiția rusească cerea ca ochii răposatului să fie închiși și acoperiți cu monede. Ochii celor mari trebuiau pecetluiți cu aur. Potemkin era „mai bogat decât unii regi”, dar, ca mulți dintre cei bogați, nu avea niciodată bani la el. Nu aveau bani nici ceilalți magnați din anturajul său. Trebuie să fi

urmat un moment stânjenitor în care toată lumea se căuta prin buzunare, își pipăia jiletca, își chema valetul: nimic. Așa că cineva a strigat la soldați.

Cazacul cărunt care remarcase agonia lui Potemkin a scos un bănuț de cinci copeici. Deci ochii prințului au fost pecetluiți cu o umilă monedă de aramă. Această nepotrivire a devenit pe dată legendă. Poate același bătrân cazac a făcut acum un pas în spate și a murmurat: „A trăit în aur, a murit pe iarbă.“

Acest *bon mot* a intrat în mitologia prințeselor și soldaților de rând: câțiva ani mai târziu, pictorița Elisabeth Vigée Lebrun a întrebat o prințesă zbârcită la Sankt-Petersburg despre moartea lui Potemkin. „Vai, scumpa mea, acest mare prinț, care avea atâtea diamante și atâta aur, a murit pe iarbă!“, i-a răspuns văduva, de parcă prințul ar fi dat dovadă de ineleganța de a-și da suflul pe una dintre pajiștile ei.²⁷ În timpul războaielor napoleoniene, armata rusă mărșăluia cântând despre moartea lui Potemkin: „întins pe manta în inima stepelor“.²⁸ Poetul Derjavin a văzut romantismul morții în sălbăticia naturii a acestui om neîncătușat, „precum ceața la răscruce“.²⁹ Doi observatori, la cele două capete ale imperiului — contele Fiodor Rostopcin (devenit celebru ca incendiatorul Moscovei în 1812), aflat nu departe, la Iași, și trimisul suedez, contele Curt Stedingk, tocmai la Petersburg³⁰ —, au reacționat spunând exact aceleași cuvinte: „A murit la fel de extraordinar precum a trăit.“³¹

Împărăteasa trebuia informată de îndată. Sașenka Branițkaia i-ar fi putut transmite vestea — deja îi scria împărătesei în legătură cu starea de sănătate a prințului —, dar era mult prea îndurerată. Astfel că un locotenent a fost trimis înainte, să ducă iute vestea devotatului și neobositului secretar al lui Potemkin, Vasili Popov.

A mai fost un ultim moment, aproape ritual. Pe când melancolicul convoi o pornea înapoi spre Iași, cineva trebuie să fi avut intenția să însemneze locul unde murise prințul, pentru a se putea ridica un monument întru gloria sa. Nu erau pietre prin apropiere. Ramurile ar fi fost luate de vânt. Atunci, hatmanul (generalul cazacilor) Pavel Golavatii, care îl știa pe Potemkin de treizeci de ani, a luat lancea unuia dintre zaporojeni. Înainte să se alătore ariergardei procesiunii, a mers călare până la micul platou și a înfipt lancea în pământ în locul cu pricina.³² O lance căzăcească marcând locul morții lui Potemkin era la fel de caracteristică precum săgeata folosită de Robin Hood ca să însemneze locul ales să-i fie mormânt.

Între timp, Popov a primit vestea și, pe dată, i-a scris împărătesei: „Am fost loviți de soartă! Preamilostivă suverană, Serenisimul prinț Grigori Aleksandrovici nu se mai află printre cei vii.”³³ Popov a trimis scrisoarea printr-un tânăr ofițer de încredere căruia i-a poruncit să nu aibă odihnă până nu înmânează vestea cea îngrozitoare.

După șapte zile, pe 12 octombrie, la ora șase seara³⁴, acest mesager, înveșmântat respectuos în negru — și acoperit de praful drumului —, a ajuns cu scrisoarea lui Popov la Palatul de Iarnă. Împărăteasa și-a pierdut cunoștința. Curtenii au crezut că suferise un atac. Au fost chemați doctorii să îi ia sânge. „Lacrimi și deznădejde”, așa îi descrie tulburarea Aleksandr Hrapovički, secretarul particular al Ecaterinei. „La ora opt, i-au luat sânge, la zece s-a dus la culcare.”³⁵ Era în stare de șoc, nici măcar nepoților nu li s-a permis să intre la ea. „Nu pe amant îl regreta”, scria un preceptor elvețian, care le-a înțeles relația. „Ci prietenul.”³⁶ Nu putea dormi. La două noaptea, s-a sculat din nou din pat să îi scrie confidentului ei loial și cicălit, *filosoful* Friedrich Melchior Grimm: „S-a pogorât asupra mea o lovitură de moarte. La ora șase după-amiază, un mesager a adus groaznica veste că elevul meu, prietenul meu, aș putea spune idolul meu, prințul Potemkin de Taurida, a murit în Moldova după aproape o lună de boală. Nu îți poți imagina ce distrusă sunt...”³⁷

Din multe puncte de vedere, împărăteasa nu și-a revenit niciodată. Epoca de aur a domniei ei a murit odată cu el. Dar și reputația lui: Ecaterina i-a mărturisit lui Grimm, în acea noapte tragică, fără somn, pe când scria la lumina lumânării în apartamentele ei din Palatul de Iarnă, că realizările lui Potemkin îi ținuseră mereu în frâu pe „palavragiilor” geloși. Dar dacă dușmanii nu l-au putut înfrânge în viață, au reușit după moarte. Nici nu i se răcise bine trupul, că s-a și stârnit o legendă răuvoitoare în jurul caracterului lui bizar, care avea să-i umbrească realizările timp de 200 de ani.

Ecaterina ar fi uluită și îngrozită să descopere că „idolul” ei și „omul de stat” este cunoscut astăzi mai ales ca personaj intrigant sau ca titlu de film. A rămas în amintire pentru minciuna istorică a „Orașelor Potemkin”, deși a clădit așezări, și pentru *Crucișătorul Potemkin*, povestea marinarilor răzvrățiți, vestitori ai revoluției, care, cu mult după moartea sa, aveau să distrugă Rusia lui iubită. Deci legenda lui Potemkin a fost născocită de dușmanii naționali ai Rusiei, de curteni invidioși și de succesorul instabil al Ecaterinei, Pavel I, care s-a răzbunat nu doar pe reputația, ci și pe osemintele amantului mamei sale. În secolul al XIX-lea, Romanovii, care s-au aflat în fruntea unei birocratii militariste rigide, de o pudicitate victoriană, au profitat de gloria Ecaterinei,

dar au fost stânjeniți de viața ei personală, mai ales de rolul „co-șarului” Potemkin.³⁸ Succesorii sovietici le-au împărțășit scrupulele și le-au amplificat minciunile (deși, recent, s-a aflat că Stalin*, pasionat de istorie, îl admira în secret pe Potemkin). Până și cei mai distinși istorici occidentali încă îl mai consideră un clovn desfrânat și un atlet sexual, și nu un mare om de stat.** Toate aceste fire se întrepătrund și au drept rezultat faptul că prințul nu și-a primit locul cuvenit în istorie. Ecaterina cea Mare, neștiind ce calomnii aveau să urmeze, l-a jelit tot restul vieții sale pe prietenul, amantul, soldatul, omul de stat și, probabil, soțul ei.

Pe 12 ianuarie 1792, Vasili Popov, omul bun la toate al prințului, revenea la Sankt-Petersburg însărcinat cu o misiune deosebită. Ducea cele mai de preț comori ale lui Potemkin — scrisorile tainice de dragoste și de stat ale Ecaterinei. Rămăseseră legate teanc. Unele erau — și încă mai sunt — pătate de lacrimile muribundului Potemkin, care le-a citit și le-a recitit convins fiind că nu avea să o mai vadă niciodată pe Ecaterina.

Împărăteasa l-a primit pe Popov. El i-a înmănat scrisorile. Ea a dat afară pe toată lumea și a încuiat ușile. Apoi, cei doi au plâns împreună.³⁹ Trecuseră aproape treizeci de ani de când ea îl cunoscuse pe Potemkin, aceasta întâmplându-se chiar în ziua în care pusese mâna pe putere și devenise împărăteasa tuturor rușilor.

* „În ce a constat geniul Ecaterinei cea Mare?”, a întrebat Stalin în cursul unei celebre discuții despre istorie cu cel care era mâna sa dreaptă, Andrei Jdanov, în vara lui 1934. Stalin a răspuns astfel la propria-i întrebare: „Măreția ei a constat în alegerea prințului Potemkin și a altor amanți și oficiali la fel de talentați pentru a guverna statul.” Autorul a descoperit această anecdotă în timpul cercetărilor realizate pentru scrierea următoarei sale cărți *Stalin: the Court of the Red Tsar*. L-a intervievat pe Iuri Jdanov, fiul lui Andrei și mai târziu ginerele dictatorului, acum în vârstă de optzeci și ceva de ani, care fusese martor la această scenă în copilărie. (N.a.)

** În 1994, de pildă, un foarte respectabil profesor de istorie de la Cambridge University evaluează talentele politice și militare ale lui Potemkin făcând afirmația amuzantă, dar complet nejustificată, că „nu avea încredere de sine nicăieri altundeva decât în dormitor”. (N.a.)

PARTEA ÎNTÂI
Potemkin și Ecaterina
1739–1762

BOOKZONE

Băiatul din provincie

Aș prefera să aud că ai fost ucis
decât că te-ai acoperit de rușine.

(Cuvintele unui nobil din Smolensk spuse fiului său la înrolare)

L.N. Engelhardt, *Memorii*

„Când o să cresc mare“, se spune că se lăuda micul Potemkin, „o să mă fac om de stat sau arhiepiscop.“ Colegii lui de clasă probabil că îi luau în râs visurile, căci băiatul se născuse într-o familie provincială respectabilă, dar fără nume sau avere. Nașul său, care îi era mai apropiat, obișnuia să bombăne că băiatul „fie va avea parte de mari onoruri... fie își va pierde capul“.¹ Singura cale prin care te puteai ridica rapid la o asemenea poziție înaltă în Rusia acelor vremuri era prin favoarea monarhului — iar la vârsta de douăzeci și doi de ani, acest provincial anonim reușise să cunoască două împărătese, ambele aflate la domnie.

Grigori Aleksandrovici Potemkin s-a născut pe 30 septembrie 1739* în sătucul Cijovo, nu departe de vechiul oraș-fortăreață Smolensk. Familia Potemkin, care deținea o moșie modestă cu 430 de șerbi bărbați, nu era nici pe departe înstărită, dar nici săracă nu era. Însă statutul său oarecum inferior, dat de lipsa de avere, era compensat de un comportament

* Data nașterii este, la fel ca tot ce este legat de el, învăluită în mister, neștiindu-se exact nici la ce vârstă s-a mutat la Moscova și s-a înrolat în regimentul de gardă. După nepotul său, Samoilov, s-ar fi născut în 1742. Datele se bat cap în cap cu registrele militare, însă acest fapt nu a dat naștere la o dezbatere de mare interes. Această dată este cea mai probabilă. (*N.a.*)

considerat ciudat chiar și după standardele zonelor mărginașe ale Imperiului Rus. Alcătuiau cu toții un clan numeros, de origine poloneză și, ca toți nobilii, își inventaseră o genealogie dubioasă. Cu cât mai modest era rangul, cu atât mai grandioasă devenea genealogia, astfel că Potemkinii pretindeau că sunt descendenții lui Telesin, prințul unui trib italian care ameninșase Roma în jurul anului 100 î.Hr., și ai lui Istok, un prinț dalmat din secolul al XI-lea d.Hr. După secole de obscuritate inexplicabilă, acești italieni-dalmați de viță regală reapăreau în gubernia Smolensk purtând un nume care, în mod evident, nu era de origine latină: Potemkin sau, în varianta poloneză, Potempski.

Familia a navigat cu pricepere pe apele tulburi dintre țăriile moscoviți și regii polonezi, primind din ambele părți moșii în gubernia Smolensk. Patriarhul familiei era Hans-Tarasii (o presupusă versiune a numelui Telesin) Potemkin, care a avut doi fii, Ivan și Ilarion, de la care au pornit cele două ramuri ale familiei.² Grigori era descendentul fratelui mai mic, Ilarion. Ambele familii se puteau lăuda cu ofițeri de rang mediu și curteni. Începând cu străbunicul lui Potemkin, familia rămăsese de partea Moscovei, care recupera treptat pământurile Kievului de la federația polono-lituaniană.

Potemkinii au devenit stâlpii nobilimii din Smolensk, fiind cu toții înrudiți între ei, prin căsătoria verilor, și având o identitate poloneză unică. În vreme ce nobilimea rusească se numea *dvorianstvo*, nobilii din Smolensk își ziceau încă *szlachta*, ca frații lor polonezi. Smolenskul de astăzi este situat în cuprinsul Rusiei, dar pe vremea nașterii lui Potemkin se afla încă la graniță. În 1739, Imperiul Rus se întindea deja de la Smolensk către est, trecând prin Siberia, către granița cu China, iar în nord de la Marea Baltică până în sud la poalele Caucazului — dar încă nu pusese mâna pe prada supremă, Marea Neagră. Smolenskul fusese cucerit de tatăl lui Petru cel Mare, țarul Aleksei, abia în 1654, iar înainte aparținuse Poloniei. Nobilimea locală era încă de cultură poloneză, așa că țarul Aleksei le-a confirmat privilegiile, i-a permis Regimentului din Smolensk să își aleagă ofițerii (dar aceștia nu aveau voie să păstreze legăturile cu Polonia) și a decretat că următoarea generație de bărbați trebuie să se însoare cu rusoaice, și nu cu poloneze. Poate că tatăl lui Potemkin purta pantalonii largi și tunică lungă a șleahțicilor și vorbea poloneza în casă, dar în public probabil că afișa uniformă în stil german a ofițerilor ruși. Deci Potemkin a crescut într-un mediu semipolonez și a moștenit legături mai apropiate cu Polonia decât majoritatea nobililor ruși. Această legătură a devenit importantă mai târziu: el a obținut naturalizare poloneză,

s-a jucat cu ideea de a prelua tronul Poloniei și uneori părea să creadă că este polonez.³

Singurul strămoș celebru al lui Potemkin (deși descendent al lui Ivan) a fost Piotr Ivanovici Potemkin, talentat comandant militar și, mai târziu, ambasadorul țarului Aleksei și al succesorului acestuia, țarul Fiodor, tatăl și, respectiv, fratele lui Petru cel Mare. Acest Potemkin poate fi descris cel mai bine ca întruchiparea unui incident diplomatic transeuropean.

În 1667, acest guvernator local și *ocolnici* (un rang înalt de la Curte) a fost numit primul ambasador al Rusiei în Spania și Franța și, mai apoi, în 1680, trimis special în mai multe capitale europene. Ambasadorul Potemkin a făcut toate eforturile ca să apere prestigiul stăpânului său într-o lume care încă îl mai considera pe țarul de la Moscova un barbar. Rușii, la rândul lor, erau xenofobi și îi disprețuiau pe occidentalii neortodocși, care în ochii lor nu erau mai buni decât turcii. La vremea când toți monarhii erau foarte preocupați de titluri și etichetă, rușii duceau lucrurile încă și mai departe.

La Madrid, ambasadorul — purtând barbă, înveșmântat în caftan — a cerut ca regele Spaniei să își descopere capul de fiecare dată când este pronunțat numele țarului. Când regele și-a acoperit capul, Piotr Potemkin i-a cerut explicații. S-a luat la harță cu spaniolii care puneau sub semnul întrebării titlurile țarului și se supăra foc când titlurile erau enumerate în ordine greșită. Când a revenit la Paris, a avut din nou o dispută legată de titluri și aproape că s-a luat la bătaie cu vameșii, a refuzat să plătească vamă pe icoanele încrustate cu pietre scumpe și pe caftanele moscovite presărate cu diameante, a bodogănit că i se cer prea mulți bani și i-a numit „păgâni murdari” și „câini blestemați”. Ludovic al XIV-lea a dorit să se concilieze cu această putere europeană nou-născută și și-a cerut personal scuze pentru neînțelegeri.

La a doua misiune pariziană, ambasadorul a fost la fel de agresiv; apoi a plecat la Londra, unde a fost primit de Carol al II-lea. Se pare că a fost singura audiență din întreaga sa carieră diplomatică ce nu s-a încheiat ridicol. Când a vizitat Copenhaga și l-a găsit pe regele danez bolnav, căzut la pat, Piotr Potemkin a cerut să îi fie așezată o canapea alături; ambasadorul țarului s-a întins pe ea, ca să negocieze dintr-o poziție de egalitate incontestabilă cu regele. La întoarcere, cum țarul Fiodor murise, Potemkin a fost muștrat sever de regenta Sofia pentru bufoneriile pe care le făcuse din exces de zel.* Se pare că ambele ramuri ale familiei aveau o predilecție pentru a căuta gâlceavă.⁴

* Când Grigori Potemkin, care avea să șocheze și mai tare sensibilitatea occidentalilor, a ajuns la mărire la Sankt-Petersburg, s-a simțit nevoia să i se găsească un strămoș celebru. S-a descoperit un portret

Tatăl lui Grigori Potemkin, Aleksandr Vasilievici Potemkin, era unul dintre acei militari excentrici și neciopliți care trebuie să fi făcut ca viața în garnizoana de provincie din secolul al XVIII-lea să fie și chinuitoare, și colorată. Acest prototip rus timpuriu al colonelului Blimp era aproape nebun, permanent indignat și impulsiv până la a fi nesăbuit. Tânărul Aleksandr a servit în armata lui Petru cel Mare în timpul Marelui Război al Nordului și a luptat în bătălia decisivă de la Poltava din 1709, când Petru l-a înfrânt pe invadatorul suedez, Carol al XII-lea, apărându-și astfel noul oraș Sankt-Petersburg și accesul Rusiei la Marea Baltică. Apoi a luptat la asediul Rigăi, a contribuit la capturarea a patru fregate suedeze, a fost decorat și mai apoi rănit.

După război, veteranul a fost silit să devină birocrat militar, organizând recensăminte plictisitoare în provinciile îndepărtate ale Kazanului și Astrahanului și comandând garnizoane mărunte. Nu cunoaștem prea multe detalii despre caracterul sau cariera sa, dar știm că, atunci când a cerut pensionarea din pricina rănilor grave și a fost chemat în fața unei comisii a Colegiului de Război, unde după regulă i s-a cerut să se dezbrace de uniformă și să arate cicatricile, și-a dat seama că unul dintre membrii comisiei servise sub comanda sa ca subofițer. S-a îmbrăcat de îndată și l-a arătat cu degetul: „Ce? EL să mă examineze PE MINE? NU voi tolera așa ceva. Mai bine să rămân în armată, oricât de tare m-ar durea rănilor!” Și a ieșit valvârtej, după care a mai rămas în armată doi ani plicticoși. În final a ieșit la pensie ca locotenent-colonel, pe caz de boală, în 1739, anul în care s-a născut fiul său.⁵

Bătrânul Aleksandr Potemkin avea deja reputație de tiran în familie. Prima sa nevastă mai trăia când veteranul a zărit-o pe Daria Skuratova, probabil pe moșia Balșoia Skuratova de lângă Cijovo. Născută Daria Vasilievna Kondîreva, era deja, la douăzeci de ani, văduva lui Skuratov, proprietarul decedat al moșiei. Colonelul Potemkin s-a însurat imediat cu ea. Niciunul dintre acești bărbați vârstnici nu era un soț pe gustul unei femei tinere, dar Skuratovii probabil că s-au bucurat să scape de ea.

Tânăra nevastă a colonelului a trăit o surpriză foarte nefericită. Când era însărcinată cu primul copil, o fată care avea să se numească Marta Elena, a descoperit că Potemkin încă era căsătorit cu prima lui soție, care trăia în sat. Se poate presupune că întreg satul cunoștea foarte bine secretul colonelului, iar Daria trebuie să se fi simțit ținta batjocurii propriilor ei șerbi.

al ambasadorului dezagreabil, xenofob și tipicăr pe vremea Regelui-Soare și Monarhului vesel, poate un dar din partea Ambasadei Angliei, care a fost atârnat în Ermitajul Ecaterinei cea Mare. (*N.a.*)

Bigamia nu încălca mai puțin edictele bisericești și de stat decât în prezent, dar Cijovo era un loc atât de îndepărtat, registrele atât de haotice, iar puterea bărbaților asupra femeilor absolută, încât nu erau rare cazurile de bigamie ale moșierilor provinciali. Cam în același timp, generalul Abraham Hannibal, bunicul abisinian al lui Pușkin, se recăsătorea, torturându-și în același timp prima soție într-o pivniță până când aceasta a fost de acord să intre la mănăstire; iar unul dintre fiii săi a repetat această performanță.⁶ Tortura nu era de obicei necesară pentru a le convinge pe nevestele rușilor să intre la mănăstire, eliberându-și astfel bărbații, care se puteau recăsători. Daria a vizitat-o pe prima soție a colonelului și a rugat-o cu lacrimi în ochi să devină călugăriță, ca să poată legitima propria-i căsătorie, altfel bigamă.

Știm destul de multe lucruri despre această căsătorie ca să putem spune că era profund nefericită: Aleksandr Potemkin își ținea soția aproape mereu însărcinată. Aceasta a născut cinci fete și un băiat — Grigori a fost al treilea copil. Însă irascibilul stăpân avea și mania de a fi gelos. Cum gelozia încurajează de obicei lucrul cel mai de temut, tânăra nevestă nu ducea lipsă de admiratori. Aflăm dintr-o sursă că, înainte de nașterea lui Grigori, colonelul Potemkin nutrea bănuieli legate de vărul său Grigori Matveevici Kizlovski venit în vizită, care avea să fie nașul lui Grigori, om de lume, funcționar de rang înalt de la Moscova. E de înțeles că băiatul a primit numele nașului, dar să fi fost acesta tatăl său natural? Efectiv, nu se știe: Potemkin a moștenit firea maniacală și morocănoasă a tatălui. De asemenea, l-a iubit pe Kizlovski ca pe un tată, după moartea colonelului. Trebuie să ne confruntăm cu faptul prozaic că, până și în imoralul secol al XVIII-lea, se mai întâmpla totuși ca unii copii să fie concepuți de tatăl lor din acte.

Știm mult mai multe despre mama lui Potemkin decât despre tatăl lui, pentru că ea a trăit cât să-l vadă pe Grigori ajuns primul om din imperiu. Daria era frumoasă, capabilă și inteligentă. Un portret târziu ne arată o bătrână cu bonetă, cu un chip aspru, obosit, dar șiret, un nas proeminent și borcănat și o bărbie ascuțită. Avea trăsături mai grosolane decât fiul ei, deși se spunea că el semăna cu ea. Când descoperise că era din nou gravidă, în 1739, pentru a treia oară, semnele erau bune. Localnicii din Cijovo încă mai povestesc cum ea a visat că vede soarele desprinzându-se de pe cer și căzându-i pe pântec — după care s-a trezit. Ghicitoarea satului, Agrafina, a interpretat visul ca prevestind nașterea unui băiat. Dar colonelul tot a găsit o cale să îi umbrească fericirea.⁷ Când i-a venit sorocul, Daria stătea să nască în *bania* (sau baia) din sat, ajutată probabil de slujnicele sale. Soțul, după cum mai povestesc încă localnicii, a rămas treaz toată noaptea, îmbătându-se cu vin